

Kulturowy wymiar realizacji tureckiej *soft power* na Półwyspie Bałkańskim

[Jan Niemiec](#)

Wprowadzenie

Jednym z przełomowych momentów w historii nauki o stosunkach międzynarodowych było sformułowanie pojęcia *soft power* (ang. “miękka siła”), dzięki któremu opis ładu światowego po zakończeniu zimnej wojny stał się bogatszy w informacje i przez to bliższy rzeczywistości. Termin ten został po raz pierwszy użyty w latach osiemdziesiątych XX wieku przez amerykańskiego politologa Josepha Nye’a jako odpowiedź na poważne ograniczenia klasycznego realizmu, jednej z wiodących perspektyw teoretycznych w nauce o stosunkach międzynarodowych. W analizie procesów politycznych podejście realistyczne koncentrowało swoją uwagę przede wszystkim na badaniu zdolności militarnych oraz sposobów wywierania presji ekonomicznej w celu budowania przez dane państwo eksponowanej pozycji w systemie międzynarodowym. Jednakże w warunkach dynamicznie przyspieszającej globalizacji, wpływającej integrująco na poczynania państw w przestrzeni międzynarodowej, model wyjaśniania złożonych mechanizmów poprzez odnoszenie się jedynie do czynników geostrategicznych i gospodarczych stał się niewystarczający¹. W związku z tym Joseph Nye zaproponował wprowadzenie pojęcia *soft power*, które w podstawowej wersji oznaczało zdolność państwa do realizacji swojej polityki za pomocą środków niesiłowych. W tym ujęciu kluczowe znaczenie powinien mieć fakt, że pozostali uczestnicy systemu międzynarodowego respektują wartości oraz kulturę tego państwa, a także aspirują do uzyskania podobnego poziomu rozwoju politycznego, gospodarczego, czy społecznego. Z biegiem lat

¹ J. Nye, *Soft Power*, “Foreign Policy” 1990, nr 80, s. 167-170.

definicja “miękkiej siły” była udoskonalana o kolejne elementy i wymiary, ale w ogólnym rozumieniu termin ten wiąże się z umiejętnością pozytywnego oddziaływania na innych².

Teoretyczne i praktyczne aspekty soft power

Zgodnie z pierwotną koncepcją Josepha Nye’a istnieją trzy główne źródła soft power: kultura, wartości polityczne oraz polityka zagraniczna. Według autora tego schematu na czynnik kulturowy składają się: kultura wysoka, do której należą między innymi literatura, system edukacji, zaawansowanie technologiczne, oraz kultura popularna (na przykład muzyka, kinematografia, programy telewizyjne). Każdy z wymienionych wyżej aspektów pozwala na kształtowanie percepcji odbiorców, co w rezultacie wpływa na kreowanie atrakcyjnego wizerunku państwa w skali regionalnej lub globalnej. Kolejnym źródłem soft power są wartości polityczne, będące najważniejszym ogniwem całej koncepcji. W tym kontekście dane państwo powinno ustanowić niezmienny zbiór zasad i norm, za pomocą którego byłoby w stanie przedstawiać własne interesy narodowe w pozytywnym świetle, zachęcając tym samym pozostałych uczestników systemu międzynarodowego do dobrowolnego przyjęcia opracowanych przez siebie reguł. Wiąże się z tym stworzone przez Nye’a założenie, zgodnie z którym o faktycznej sile państwa świadczy popularność jego systemu ideologicznego. Wartości polityczne pozostają w bliskiej relacji z ostatnim źródłem soft power, jakim jest polityka zagraniczna³. Umiejętne połączenie standardów zawartych w warstwie ideologicznej z konkretnymi działaniami realizowanymi w przestrzeni międzypaństwowej znacząco ułatwia skuteczną implementację celów dyplomatycznych. Ze względu na ogromny wpływ polityki zagranicznej na określenie międzynarodowego statusu państwa, soft power opiera się także na właściwych poczynaniach władz centralnych. W swojej koncepcji Joseph Nye nadał kluczowe znaczenie wartościom politycznym, dla których fundament stanowi kultura. Natomiast polityka zagraniczna funkcjonuje jako narzędzie transmisji i realizacji określonych ideałów w przestrzeni globalnej⁴.

O wysokiej randze pojęcia soft power we współczesnym świecie świadczy fakt, że badaniem jej wpływu na system międzynarodowy zajmuje się kilka renomowanych ośrodków naukowych. Jednym z nich jest USC Center on Public Diplomacy, publikujący co roku ranking trzydziestu państw, które w najbardziej efektywny sposób wykorzystują zasoby “miękkiej siły”. W przygotowaniu Soft Power 30 Index brane są pod uwagę wskaźniki takie, jak postęp technologiczny, innowacyjność przedsiębiorstw, standardy edukacji, bogactwo kulturowe i jakość zarządzania. W ubiegłorocznej edycji pierwsze miejsce przypadło Wielkiej Brytanii, która nieznacznie wyprzedziła Francję i Niemcy⁵. Natomiast będąca przedmiotem niniejszej analizy Turcja straciła trzydziestą pozycję zdobytą w 2017 roku i wypadła z zestawienia. W historii prowadzenia rankingu najwyższym miejscem, jakie uzyskała Republika Turcji, była dwudziesta ósma lokata, zajęta w 2015 roku⁶.

² W. Lewandowski, *Soft Power jako narzędzie geopolityki. Znaczenie kultury popularnej*, [w:] *Polityka zagraniczna państw Europy Środkowej i Wschodniej na przełomie XX i XXI wieku: Ujęcie geopolityczne*, red. J. Tymanowski, Warszawa 2013, s. 61-65.

³ L. Lin, L. Hongtao, *Joseph Nye’s Soft Power Theory and Its Revelation Towards Ideological and Political Education*, “Humanities and Social Sciences” 2017, nr 2 (5), s. 70-71.

⁴ U. Yapıcı, *Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?*, “Uluslararası İlişkiler” 2015, nr 12 (47), s. 10-11.

⁵ J. McClory, *The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power 2018*, <https://www.uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/useruploads/u39301/The%20Soft%20Power%2030%20Report%202018.pdf> (dostęp: 18.07.2019).

⁶ Turkey - Soft Power 30, <https://softpower30.com/country/turkey/> (dostęp: 18.07.2019).

Tło historyczne - tureckie panowanie na Bałkanach

Półwysep Bałkański był obszarem tureckiej ekspansji niemal od samego powstania państwa osmańskiego, założonego w zachodniej Anatolii na przełomie XIII i XIV wieku przez Osmana. W 1352 roku wojsko, na czele którego stał sułtan Orchan, syn Osmana, rozbiło pod Demotyką połączone siły serbsko-bułgarskie, co umożliwiło Turkom zdobycie pierwszych przyczółków w Tracji⁷. Dwa lata później oddziały dowodzone przez Sulejmana Beja zajęły strategicznie ważne miasto Gallipoli, leżące u ujścia Cieśniny Dardaneelskiej do Morza Marmara. Dzięki temu Turcy osmańscy umocnili się na europejskim brzegu Dardaneli, skąd regularnie wyprawiali się w głąb Bałkanów. Wykorzystując swoją przewagę militarną, do końca XIV wieku Osmanowie przejęli kontrolę nad chrześcijańskimi księstwami Serbii i Bułgarii⁸. W tym samym czasie Turcy osmańscy stopniowo zagarniali także terytoria należące do Cesarstwa Bizantyjskiego, czego kulminacyjnym momentem było skuteczne oblężenie Konstantynopola, który upadł pod tureckim naporem 29 maja 1453 roku⁹. Po tym sukcesie rozpoczął się imperialny okres państwa osmańskiego, który charakteryzował się systematycznym poszerzaniem granic sułtanatu. W następnych dziesięcioleciach Turcy podbili między innymi niemal cały Półwysep Bałkański oraz większość wysp na otaczających go morzach.¹⁰

Fot. 1: Osmański most w Mostarze.

Autor: Jan Niemiec (2017)

⁷ S. J. Shaw, *Historia Imperium Osmańskiego i Republiki Tureckiej. Tom I (1280-1808)*, Warszawa 2012, s. 43.

⁸ N. Çelik, *Black Sea and the Balkans under Ottoman Rule*, "Karadeniz Araştırmaları" 2010, nr 6 (24), s. 11-18.

⁹ F. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, Princeton 1992, s. 88-93.

¹⁰ İ. Bostan, *Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği*, [w:] *Türk Denizcilik Tarihi (I)*, red. İ. Bostan, S. Özbaran, İstanbul 2009, s. 86-94.

Jednak na przełomie XVI i XVII wieku nastąpił powolny upadek Imperium Osmańskiego, co znalazło odzwierciedlenie w jego stratach terytorialnych. Powodami tego stanu było osłabienie władzy centralnej, w wyniku czego zarządcy poszczególnych prowincji uzyskali szeroką niezależność, oraz brak niezbędnych reform wewnętrznych, w oparciu o które można było uzdrowić niewydolny ustrój Imperium¹¹. Mimo że Bałkany były jednym z regionów, w których Turcy osmańscy utrzymywali silne wpływy przez stosunkowo najdłuższy czas, tam również pojawiły się ostatecznie wyraźne aspiracje niepodległościowe. Wzrost nacjonalizmów w ówczesnej Europie był konsekwencją zmian społecznych zapoczątkowanych przez wydarzenia związane z rewolucją francuską. Po serii krwawych buntów i antytureckich powstań, które miały miejsce na Półwyspie Bałkańskim w pierwszej połowie XIX wieku, Imperium Osmańskie utraciło Grecję i zostało zmuszone do przyznania Serbom autonomii. W następstwie dalszych klęsk na froncie bałkańskim, na mocy traktatu berlińskiego z 1878 roku uznano całkowitą niepodległość Rumunii, Serbii i Czarnogóry oraz autonomię Bułgarii¹². Trzy dekady później Austro-Węgry zaanektowały Bośnię i Hercegowinę, co doprowadziło do zwiększenia napięć w regionie. Definitywną klęskę na Bałkanach przyniosły Turkom wojny bałkańskie, toczone w latach 1912-1913. Osłabione imperium nie było już w stanie skutecznie bronić swych granic, tracąc ostatnie ziemie leżące na terenie półwyspu (Macedonia, Albania i Tracja)¹³. Całkowity upadek Imperium Osmańskiego nastąpił w efekcie porażki koalicji państw centralnych w trakcie pierwszej wojny światowej. Powstała na gruzach sułtanatu niepodległa Republika Turcji otrzymała zgodnie z postanowieniami traktatu lozańskiego z 1923 roku niewielki skrawek w południowo-wschodniej części Półwyspu Bałkańskiego, stanowiący zaledwie 3 procent całkowitej powierzchni państwa. Jednakże pozostałością po dawnej świetności Imperium na Bałkanach jest mniejszość turecka, która, choć jej populacja sukcesywnie spada, żyje w większości państw bałkańskich do dzisiaj¹⁴. Jest to podstawowy czynnik sprzyjający wdrażaniu tureckiej *soft power* w tym regionie.

Koncepcja tureckiej *soft power*

Od momentu zwycięstwa w wyborach parlamentarnych w 2002 roku, Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (tur. *Adalet ve Kalkınma Partisi* - AKP) budowała swoją strategię polityczną w odniesieniu do tureckiego *soft power*, czego rezultatem miało być stopniowe odzyskiwanie wpływów w regionach leżących na terenie byłego Imperium Osmańskiego. Właściwie odczytując dynamikę zmian na arenie międzynarodowej u progu XXI wieku, rząd AKP kierowany przez Recep Tayyipa Erdoğan stworzył kompleksowy plan działań dyplomatycznych, oparty o mechanizmy pozytywnego oddziaływania na otoczenie regionalne. W procesie konceptualizacji nowej doktryny tureckiej polityki zagranicznej rządzący wykorzystali założenia koncepcji “strategicznej głębi”, opublikowanej w 2001 roku przez profesora Ahmeta Davutoğlu¹⁵. Zgodnie z tą wizją Republika Turcji miała dążyć do ustabilizowania napiętej sytuacji w sąsiednich regionach, stosując cały katalog

¹¹ B. Kodaman, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çağdaşlaşma Sorunları*, “Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi” 2005, nr 18, s. 151-152.

¹² M. Karabulut, *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal Ve Kültürel Durum*, “Mecmau Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi” 2016, nr 2, s. 64.

¹³ S. Yıldırım, *Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri*, “Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi” 2012, nr 8 (16), s. 78-79.

¹⁴ C. Sancaktar, *Balkanlar'da Türk ve Müslüman Milletler: 19. Yüzyıldan Günümüze Milliyetçiliğe Karşı Varoluş Mücadelesi*, “Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi” 2019, nr 1 (5), s. 13-18.

¹⁵ C. Saraçoğlu, *AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik*, “Alternatif Politika” 2013, nr 1 (5), s. 57-59.

środków i narzędzi związanych z teorią *soft power*, rozwijaną przez Josepha Nye i jego następców. W tym kontekście tureckie władze skupiły się na sprawach ważnych dla bezpieczeństwa tej części świata, aktywnie angażując się w działalność organizacji międzynarodowych, przyjmując rolę mediatora w regionalnych konfliktach, a także oferując wsparcie społeczne i kulturowe zainteresowanym państwom¹⁶. Ostatecznym efektem tych działań miało być zdobycie przez Turcję statusu regionalnego lidera, co w konsekwencji pozwoliłoby na przemodelowanie istniejącego ładu międzynarodowego, ograniczając dominację Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej w przestrzeni globalnej. Nad właściwą implementacją założeń polityki AKP nadzór sprawował sam Ahmet Davutoğlu, najpierw jako osobisty doradca premiera Erdoğan (2003-2009), potem minister spraw zagranicznych (2009-2014) i wreszcie szef rządu (2014-2016)¹⁷.

Mimo początkowych sukcesów w realizacji wizji „strategicznej głębi”, z czasem stało się oczywiste, że wiele kluczowych elementów doktryny zostało opartych na zbyt idealistycznych wyobrażeniach. Szczególnie szkodliwa dla wizerunku Turcji okazała się próba utrzymywania dobrych relacji z wszystkimi państwami regionu, co w rezultacie skutkowało powszechną utratą zaufania do działań Ankary. Starając się przełamać ten niekorzystny trend, turecki rząd postawił na bardziej jednoznacznej retoryce, koncentrując się na współpracy z organizacjami sunnickimi, z którymi łączyło AKP podobieństwo światopoglądowe. Jednakże zmiana stylu prowadzenia polityki zagranicznej przyniosła efekt odwrotny do zamierzonego, czego efektem klęska dyplomatyczna Turcji w trakcie Arabskiej Wiosny¹⁸. Ze względu na porażkę forsowanej przez siebie wizji, premier Ahmet Davutoğlu podał się do dymisji w maju 2016 roku. Odtąd turecka strategia regionalna została poddana istotnym modyfikacjom, obierając ostatecznie bardziej pragmatyczny wymiar. W efekcie wspomnianych korekt, głównym ośrodkiem decyzyjnym określającym kierunki przyszłego zaangażowania Turcji, stał się prezydent Recep Tayyip Erdoğan. Nie zmieniła się natomiast rola *soft power*, która w sferze deklaratywnej nadal stanowi istotny komponent tureckich planów regionalnej ekspansji. Według İbrahima Kalina, specjalnego doradcy oraz rzecznika prasowego prezydenta Erdoğan, „miękką siłą” Turcji opiera się na kulturze, historii i geografii¹⁹. Zgodnie z retoryką wysokich rangą polityków AKP, imperialne dziedzictwo łączy wszystkie regiony znajdujące się niegdyś pod władzą osmańskich sułtanów, co pozwala na odnoszenie się do wspólnych doświadczeń i budowanie wielopoziomowego porozumienia także we współczesnych warunkach. W geopolitycznej narracji Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, Turcja uznawana jest za państwo rdzenia w nowym systemie regionalnym ze względu na swoją tradycję państwowości, wyznawane wartości polityczne oraz zdolność propagowania unikalnego modelu islamskiej demokracji wśród sąsiednich państw. Według władz w Ankarze filarem tureckiej *soft*

¹⁶ Y. Avcı, *Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar*, „BEU İzdüşüm Dergisi” 2017, nr 2 (2), s. 106-110.

¹⁷ B. H. Tarcan, H. Akgüller, K. Işık, *Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası*, „Econder Uluslararası Akademik Dergi” 2018, nr 2 (2), s. 252-257.

¹⁸ G. Tüysüzoğlu, *Milenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm*, „Alternatif Politika” 2013, nr 3 (5), s. 309-311.

¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, *Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın: “Türkiye yumuşak ve sert gücün, siyasetin ve diplomasinin bütün imkânlarını kullanarak hem sahada hem de masada olmaya devam edecek”*, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/101594/cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-turkiye-yumusak-ve-sert-gucun-siyasetin-ve-diplomasinin-butun-imk-nlarini-kullanarak-hem-sahada-hem-de-masada-olmaya-devam-edecek> (dostęp: 19.07.2019)

power od niemal dwóch dekad jest dyplomacja publiczna, która znacząco ułatwia inkorporację tureckich wzorców przez środowisko międzynarodowe²⁰.

Zgodnie z regionalną strategią AKP, działania dyplomacji publicznej prowadzone są w ramach dwóch głównych nurtów: rządowego i obywatelskiego (agencje i centra analityczne, organizacje pozarządowe, ośrodki badawcze, media). W trakcie swoich blisko dwudziestoletnich rządów, Partia Sprawiedliwości i Rozwoju znacznie rozbudowała i wzmocniła system instytucjonalny dyplomacji publicznej. Wśród wyspecjalizowanych jednostek, których zadaniem jest promocja tureckiej soft power w kraju i za granicą, wymienić w tym miejscu należy: Turecką Agencję Współpracy i Koordynacji (tur. *Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı - TİKA*), Turecką Agencję Wsparcia i Promocji Inwestycji (ang. *Investment Support and Promotion Agency of Turkey - ISPAT*), Instytut Yunusa Emre (tur. *Yunus Emre Enstitüsü*), Tureckie Radio i Telewizję (tur. *Türkiye Radyo ve Televizyonu - TRT*)²¹. Tym samym twórcy tureckiej wersji soft power niemal wprost odnieśli jej założenia do klasycznego modelu opracowanego przez Josepha Nye, konstruując swoją koncepcję na uzupełniającej się triadzie, w skład której weszły: kultura, wartości polityczne i polityka zagraniczna. Jak już wspomniano, turecka “miękką siłą” osiągnęła swoje apogeum pod koniec pierwszej dekady XXI wieku, gdy Republika Turcji istotnie mogła uchodzić za regionalnego lidera. Jednakże późniejsze wydarzenia związane z napiętą sytuacją wewnętrzną oraz coraz bardziej konfrontacyjną polityką zagraniczną doprowadziły do zauważalnego pogorszenia międzynarodowego wizerunku Turcji²².

Kulturowe formy aktywności Turcji na Bałkanach

W regionalnej koncepcji Partii Sprawiedliwości i Rozwoju Półwysep Bałkański był jednym z kluczowych obszarów dla potencjalnej ekspansji politycznej. Turcję z państwami regionu łączyły silne więzi historyczne i kulturowe oraz w mniejszym stopniu społeczne i ekonomiczne. Ponadto, w opinii twórców tureckiej polityki zagranicznej, Bałkany na początku XXI wieku nie były przedmiotem zainteresowania żadnego ze światowych mocarstw. Powyższe uwarunkowania sprawiły, że AKP rozpoczęła praktyczne wdrażanie wizji Ahmeta Davutoğlu właśnie na Półwyspie Bałkańskim. Korzystając z geopolitycznej pustki powstałej po rozpadzie Jugosławii, Turcy skupili się na sposobach poprawy poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji²³. Dzięki aktywnej polityce dyplomatycznej oraz znacznemu wsparciu rozwojowemu, Ankarze stosunkowo szybko udało się wypracować pozytywne relacje zarówno z państwami w znacznej mierze zamieszkałymi przez muzułmanów (Albania, Bośnia i Hercegowina), jak i chrześcijan (Serbia, Macedonia). Jednakże rosnące zaangażowanie Turcji na Bałkanach, przejawiające się także w ambicjach do politycznego oddziaływania sytuację w regionie, zrodziły oskarżenia o turecki imperializm, odnoszący się do idei neosmanizmu. W związku z tym część państw bałkańskich ograniczyła swój udział we wspólnotowych inicjatywach AKP, krytykując przesadne podkreślanie osmańskiej przeszłości regionu przez turecką dyplomację. Przedstawiciele Partii Sprawiedliwości i Rozwoju odrzucali

²⁰ U. Ünal, *Ülke Markalaması Üzerinden Kamu Diplomasisi Ve Türkiye Analizi*, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/TASAM_MAKALE_pdf_6a434e5f-0571-4f33-9fc2-e63207aa9938.pdf (dostęp: 19.07.2019)

²¹ E. Eren, *Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği*, “Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi” 2017, nr 1 (2), s. 41-42.

²² S. M. Torelli, *The Rise and Fall of the Turkish Model for the Middle East*, [w:] *Turkey's Relations with the Middle East: Political Encounters after the Arab Spring*, red. H. Işıksal, O. Göksel, New York 2018, s. 59-61.

²³ Y. Avcı, *op. cit.*, s. 110-113.

te zarzuty, odnosząc się w swojej retoryce do całego katalogu korzyści, wynikającego z pogłębionej współpracy między Turcją a Bałkanami²⁴.

Fot. 2: Meczet Ethema Beja w Tiranie.

Autor: Jan Niemiec (2014)

W początkowym okresie rządów AKP częstym gościem w państwach bałkańskich był zwłaszcza Ahmet Davutoğlu, sprawujący wówczas funkcję specjalnego doradcy premiera Erdoğan. Podczas wizyt dyplomatycznych profesor Davutoğlu prezentował plan wielopoziomowej kooperacji, na którą miały się składać intensywne kontakty na szczeblu rządowym, biznesowym i społecznym. Ostatecznym celem tych działań miało być podniesienie poziomu życia mieszkańców półwyspu oraz zapewnienie stabilnego wzrostu gospodarczego wszystkim państwom bałkańskim²⁵. Mimo złożenia konkretnej oferty, turecka propozycja nie została odebrana pozytywnie. Większość państw regionu wybrało integrację ze strukturami Unii Europejskiej oraz NATO. Dodatkowo coraz większe wpływy na Bałkanach zaczęła zdobywać w tym okresie Federacja Rosyjska. W rywalizacji z takimi mocarstwami Turcja skazana była na porażkę, wobec czego AKP wycofała się z realizacji swoich interesów politycznych na Półwyspie Bałkańskim, przenosząc swoje zainteresowanie na tereny Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Tym samym od ponad dziesięciu lat Turcja koncentruje się w swojej polityce zagranicznej wobec Bałkanów na wymiarze społeczno-kulturowym, co jest oceniane pozytywnie w szczególności przez tamtejszą społeczność

²⁴ A. N. Yılmaz, G. Kılıçoğlu, *Balkanlar'da YTB Ve TİKA'nin Türk Kamu Diplomasisi Kurumlari Olarak Faaliyetleri Ve Türkiye'nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri*, "Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi" 2017, nr 2 (2), s. 118-119.

²⁵ Y. Avci, *op. cit.*, s. 112-115.

muzułmańską. Drugim ważnym wymiarem tureckiej aktywności w regionie jest rozwój partnerstwa gospodarczego²⁶.

Wśród tureckich instytucji i organizacji rządowych, które działają obecnie na Bałkanach, najważniejszą rolę spełnia Turecka Agencja Współpracy i Koordynacji (TİKA). Agencja TİKA została założona w 1992 roku i początkowo jej zadaniem było wzmocnienie więzi łączących Turcję z turkijскими państwami powstałymi po upadku ZSRR (Azerbejdżan, Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kirgistan). W tym kontekście agencja opracowała szereg projektów i inicjatyw, wśród których na pierwszym planie były przedsięwzięcia eksponujące jedność kulturową świata turkijского²⁷. W kolejnych latach zakres działalności TİKA został rozszerzony na pozostałe regiony znajdujące się w orbicie zainteresowania Ankarę. Jednak dopiero za rządów AKP struktura agencji została zreorganizowana, a TİKA stała się podstawowym narzędziem realizującym turecką *soft power* w środowisku międzynarodowym. Obecnie oddziały Tureckiej Agencji Współpracy i Koordynacji znajdują się w 59 państwach na pięciu kontynentach (Europa, Azja, Afryka, Ameryka Północna, Ameryka Południowa). Sama Agencja koordynuje lub współprowadzi kilka tysięcy projektów z różnych dziedzin życia społecznego²⁸.

Na Półwyspie Bałkańskim Turecka Agencja Współpracy i Koordynacji obecna jest już od końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku i realizuje szeroki katalog aktywności, na który składają się: pomoc medyczna, wsparcie administracyjne i edukacyjne, współpraca kulturowa oraz odbudowa dziedzictwa historycznego. W ostatnich latach szczególnie intensywnie rozwijane są inicjatywy związane z renowacją osmańskich zabytków znajdujących się w państwach bałkańskich. Tylko na ten cel przeznaczane jest corocznie około 2 procent całkowitego budżetu agencji, który w 2018 roku wyniósł około 4 miliardów dolarów²⁹. Zgodnie z zapewnieniami kierownictwa Agencji, każdy projekt restauracyjny realizowany jest w porozumieniu z lokalnymi władzami, przynosząc w praktyce wymierne korzyści obu zainteresowanym stronom. Podnoszenie z ruin dawnego dziedzictwa historycznego ma bez wątpienia pozytywny wpływ na rozwój sektora turystycznego na Bałkanach, co z kolei oddziałuje korzystnie na poziom życia społecznego. Natomiast z perspektywy władz w Ankarze kulturowa obecność na Półwyspie Bałkańskim wzmacnia turecką *soft power*³⁰. Zgodnie z opublikowanymi raportami, w latach 2008–2016 TİKA odrestaurowała 47 historycznych budynków, w tym meczety, zamki, pałace, madrasy (szkoły koraniczne), tekke (zakony bractw muzulmańskich), miejsca kultu, fontanny i łaźnie. Ponadto, aktualnie trwają prace konserwatorskie dla ponad dwudziestu projektów, podczas gdy prawie czterdzieści innych jest w fazie przygotowawczej³¹.

Spośród realizowanych przez Turcję na Bałkanach inicjatyw związanych z odbudową zabytków z czasów Imperium Osmańskiego, warto wymienić następujące projekty (zakończone i trwające):

²⁶ G. Telatar, *Ak Parti'nin Düzen Kurucu Diş Politika Söylemi Ve Ortadoğu*, "Alternatif Politika" 2015, nr 3 (7), s. 496-497.

²⁷ E. Poyraz, M. Dinçer, *Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri*, "Intermedia International e-Journal" 2106, nr 1 (3), s. 43.

²⁸ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Kurumsal*, <https://www.tika.gov.tr/tr> (dostęp: 19.07.2019)

²⁹ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Faaliyet Raporu 2018*, <https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/TikaFaaliyetWeb.pdf> (dostęp: 19.07.2019)

³⁰ A. N. Yılmaz, G. Kılıçoğlu, *op. cit.*, s. 122-127.

³¹ *Balkanlar - TİKA*, https://www.tika.gov.tr/upload/2018/BALKANLAR/ikinci_balkan_bulusmasi_kitap.pdf (dostęp: 19.07.2019)

- Albania: meczet Ethema Beja w Tiranie, medresa we Wlorze, osmańska twierdza w Gjirokastrze;
- Bośnia i Hercegowina: meczet Ferhadija w Banja Luce, stary cmentarz muzułmański (Kovači) w Sarajewie, osmańskie mosty w Mostarze, Konjicu i Wiszegradzie;
- Bułgaria: meczet Bania Baszi w Sofii, meczet Mirzy Saida Paszy w Ruse;
- Czarnogóra: meczet Osmangicza w Podgoricy, meczet Husejna Paszy w Pljewlji, wieża zegarowa w Podgoricy;
- Kosowo: meczet Czarszija (Sułtana Murada) w Prisztinie, meczet Gazi Mehmeda Paszy w Prizrenie, łaźnia Gazi Alego Beja w Vučitrn;
- Macedonia Północna: meczet Mustafy Paszy w Skopje, wyższa szkoła wojskowa w Bitoli, tekke Harabati Baba w Tetowie;
- Serbia: grób Damata Alego Paszy w Belgradzie, meczet Valide Sultan w Sjenicy, osmańska twierdza w Ramie.

Fot. 3: Harabati Baba Tekke w Tetowie (Macedonia Północna).

Autor: Jan Niemiec (2014)

W tym miejscu należy zaznaczyć, że w odniesieniu do części z przedstawionych powyżej przedsięwzięć renowacyjnych TİKA jest jedyną instytucją zaangażowaną w prace konserwatorskie, natomiast w przypadku pozostałych turecka agencja występuje jako jeden z koordynatorów. W celu ostatecznego odrzucenia powracających zarzutów o realizowanie na Bałkanach neoosmańskiej ideologii, Turcja angażuje się również w odnawianie zabytków chrześcijańskich, czego najlepszym przykładem jest wsparcie finansowe przeznaczone na restaurację rzymskokatolickiej katedry Serca Jezusowego w Sarajewie oraz prawosławnej cerkwi św. Jerzego

w Kumanowie (Macedonia Północna). Jedynym państwem regionu, które nie bierze udziału w kulturowych projektach koordynowanych przez TİKA, jest Grecja, co wynika z historycznych zaszłości pomiędzy oboma państwami. Mimo że na terenie kraju zachowało się do dzisiaj około czterech tysięcy obiektów zbudowanych w czasach Imperium Osmańskiego, władze w Atenach nie wyrażają zgody na objęcie ich tureckim programem konserwacji zabytków³².

Podsumowanie i wnioski

Biorąc pod uwagę ogół aktywności i inicjatyw AKP na Bałkanach, szczególnie pozytywnie postrzegana jest turecka działalność w sferze kultury. Z oczywistych względów z projektów realizowanych przez TİKA w największym stopniu korzystają przedstawiciele społeczności muzułmańskich w Bośni, Albanii, Kosowie i Macedonii Północnej, ale pozostałe narody bałkańskie coraz bardziej życzliwie odnoszą się do opracowywanych przez władze w Ankarze programów kulturowego wsparcia regionu³³. Nauczeni niedawnymi doświadczeniami, Turcy mają już świadomość, że prezentacja osmańskiej przeszłości jako tak zwanego “złotego wieku” na Bałkanach była błędem, ponieważ zdecydowana większość państw bałkańskich uznaje wieki panowania sułtańskiego za czas niewoli i prześladowań. Na szczęście AKP stosunkowo szybko wycofała się ze swojej kontrowersyjnej retoryki, mającej znamiona imperializmu. Świadczy o tym chociażby wspomniana wcześniej odbudowa chrześcijańskich zabytków, co buduje zaufanie między Turcją a państwami niemuzułmańskimi³⁴.

Z powyższej analizy wynika, że celem prezydenta Erdoğan i polityków Partii Sprawiedliwości i Rozwoju jest zachowanie historycznych obiektów z czasów osmańskich dla przyszłych pokoleń. Ponadto kulturowa działalność Turcji na Bałkanach ma również bardzo praktyczny aspekt, jakim jest rozwój turystyki, która jest ważnym sektorem gospodarczym dla wszystkich państw Bałkańskich. Ostatecznie nie powinno być wątpliwości, że dziedzictwo kulturowe regionu wymaga pilnej renowacji, więc z tego punktu widzenia źródło finansowania zakrojonych na szeroką skalę prac konserwatorskich schodzi nieco na dalszy plan. Po latach owocnej kooperacji i odbudowie setek zabytków, państwa bałkańskie nie obawiają się już inicjatyw promowanych przez Turecką Agencję Koordynacji i Współpracy, o ile oczywiście ograniczają się one do wymiaru kulturowego³⁵. Jednocześnie aktywność Turcji na Bałkanach odgrywa niezwykle istotną rolę w polityce wewnętrznej. Kultuwując osmańską spuściznę w regionie, AKP udowadnia potencjalnym wyborcom, że Republika Turcji, jako ważny aktor na arenie międzynarodowej, dba o swoją imperialną przeszłość³⁶.

Zdaniem krytyków tureckiej obecności na Bałkanach, prawdziwym celem Partii Sprawiedliwości i Rozwoju jest islamizacja państw regionu. Potwierdzeniem tej tezy ma być fakt, że podstawową formą działalności TİKA jest renowacja meczetów. Inni przeciwnicy rosnących wpływów Ankary na terenie byłego Imperium Osmańskiego twierdzą nawet, że regionalne zaangażowanie AKP

³² Batı Raporu, *AB üyesi Yunanistan’ın başkenti Atina’da cami inşası yıllardır sürüncemede*, <https://batiraporu.com/inanc-ozgurlugu/ab-uyesi-yunanistanin-baskenti-atinada-cami-insasi-yillardir-suruncemede/> (dostęp: 19.07.2019)

³³ A. N. Yılmaz, G. Kılıçoğlu, *op. cit.*, s. 123-125.

³⁴ Y. Avci, *op. cit.*, s. 121-122.

³⁵ Politico, *Turkey’s Balkan comeback*, <https://www.politico.eu/article/turkey-western-balkans-comeback-european-union-recep-tayyip-erdogan/> (dostęp: 19.07.2019)

³⁶ E. Efegil, *AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri*, “Akademik Bakış Dergisi” 2016, nr 18, s. 53-55.

ma na celu radykalizację społeczności muzułmańskich, a następnie wykorzystywanie napięć na Półwyspie Bałkańskim do realizacji własnych celów³⁷. Jak dotąd żadna z tych krytycznych opinii nie została potwierdzona. Ponadto według ostatnich szacunków, że poziom radykalizmu muzułmańskiego na Bałkanach powoli, ale systematycznie spada³⁸.

Politycy AKP rozumieją, że w rywalizacji z UE, USA czy Rosją Turcja nie ma szans na rozszerzenie swoich wpływów politycznych na całym Półwyspie Bałkańskim. Turecki potencjał oddziaływania regionalnego wciąż jest zbyt słaby, a same projekty renowacji zabytków nie pozwolą Ankarze na osiągnięcie statusu mocarstwa w skali międzynarodowej³⁹. Mimo to tureckie inicjatywy kulturalne na Bałkanach należy uznać za sukces, ponieważ pośród wszelkich przejawów *soft power* realizowanych we wszystkich sąsiednich regionach program odbudowy osmańskiego dziedzictwa przyniósł Turkom najwięcej korzyści.

³⁷ CEPA, *Is Turkey Destabilizing Balkans?*, <https://www.cepa.org/turkey-balkans> (dostęp: 19.07.2019)

³⁸ D. Gibas-Krzak, *Terrorism in the Balkans. Genesis – types – prognoses*, "Internal Security Review" 2018, nr 10 (19), s. 332-333.

³⁹ Balkan Insight, *West Exaggerates Turkish Influence in Balkans, Report says*, <https://balkaninsight.com/2019/03/13/west-exaggerates-turkish-influence-in-balkans-report-says/> (dostęp: 19.07.2017)